

УДК:242

Ф 35

Роман ФЕДЬКО

ВПЛИВ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ПРЕПОДОБНОГО ІСАКА СИРІЙСЬКОГО НА ЛІТЕРАТУРУ ТА СВІТОГЛЯД ФЕДОРА ДОСТОЄВСЬКОГО

У статті проведений богословський порівняльний аналіз впливу творів представника сирійської духовної традиції, Преподобного Ісака Сирійського (VII ст.), на літературну спадщину Федора Достоевського. Показано тісний духовний взаємозв'язок між двома авторами різних епох і поглядів, та яскраві приклади інспірації Достоевського з аскетичної спадщини відомого Отця Церкви, Ісака Сирійського. Основний акцент зроблено на останньому романі Достоевського “Брати Карамазови”, а також взято до уваги його роман “Злочин і кара”.

Ключові слова: *духовна спадщина, Святі Отці Церкви, Преподобний Ісак Сирійський, Федір Достоевський.*

Постановка проблеми. Творча спадщина Ф.М. Достоевського є настільки багатою і глибокою, що здатна проникнути в найбільш витончені механізми людської душі, щоб дарувати теми для роздумів людям, які належать до різних епох та мають різні орієнтації в житті. Його особі і творам присвячено багато досліджень літературного та критичного характеру, однак мало хто говорить про те, звідки черпав та як надихався Ф. Достоевський для написання своїх романів? Зазвичай читачеві важко зрозуміти автора цього чи того твору, доки він не спробує привідкрити мотивації, які надихнули автора до написання цього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підставу сказати про невелику присутність наукових праць дослідників на цю тематику. Деякі аспекти цієї проблематики пробували відкрити та висвітлити у своїх дослідженнях такі автори, як С. Сальвестроні [7], С. Кіалà [3].

С. Сальвестроні, наприклад, зосереджує увагу на тому, щоби проаналізувати чисельні прямі і непрямі цитати Ісака Сирійського у творах Ф. Достоевського, зокрема у контексті відповідей на глибші екзистенційні питання, які охоплювали персонажів із його романів: причини існування у світі зла, терпіння та смерті численних невинних жертв і ролі Бога в цьому всьому. С. Кіалà в загальному розглядає вплив духовності Ісака Сирійського на слов'янське релігійно-культурне середовище і в цьому контексті виокремлює Ф. Достоевського, який більше, ніж інші відчував себе з ним у глибокій гармонії.

Мета статті – здійснити аналіз впливу духовної спадщини Ісака Сирійського на творчість і свідомість Федора Достоевського та продемонструвати цей вплив яскравими цитатами з його романів з паралельними цитатами думок з творів Преподобного Ісака Сирійського.

Між слов'янофілами яскраве місце займає відомий письменник Федір Михайлович Достоевський (1821 – 1881). Перебуваючи на каторзі в Сибіру, він часто вдається до читання єдиної дозволеної книги – Біблії Нового Завіту. Після повернення до Петербурга Достоевський поглиблює свої знання Біблії і в цьому користується з творів Святих Отців Церкви. Саме тому в романах Достоевського знаходимо численні богословські ідеї та духовні сентенції взяті від різних Отців Церкви, серед яких дуже часто трапляється саме Преподобний Ісак Сирійський [4,184].

В одному з бібліографічних списків, що був складений Анною Григорівною, жінкою Ф. Достоевського, бачимо, що письменник мав у своїй домашній бібліотеці твори Ісака Сирійського, а саме його “Подвижницькі Слова”, видані Оптінською пустинею в 1858 р., які часто служили джерелом натхнення для багатьох персонажів, що їх зустрічаємо в літературній творчості Достоевського.

Глибший аналіз романів зрілого віку Достоевського, зокрема “Брати Карамазови” та “Злочин і кара” проливає світло на той факт, що Біблійні тексти та духовне вчення Отців Церкви – є тим ключем, без якого просто неможливо збагнути генезу та масштабність значення творів цього автора. Проаналізувавши чисельні прямі і непрямі цитати Преподобного Ісака, присутні в романах Достоевського, приходимо до думки, що без знання духовних текстів Святих Отців та без вникнення в релігійний контекст того часу, не можливо вловити головні аспекти, необхідні для розуміння його творчості, зокрема, що стосується відповідей на складні питання, які

завдають болю його персонажам: причини зла в світі, страждання, смерть невинних та беззахисних жертв, і т.д.

Дуже часто Достоевський у своїх романах намагається кидати виклик актуальним проблемам свого часу, багато з яких є актуальними і в сьогоденні. Саме тому “зустріти” Преподобного Ісака було дуже важливою подією у житті Достоевського, адже саме в його духовній творчості, він знайшов лагідний підхід та чисту думку, звернену до монахів, що була прийнятною і для простих людей. Заслугою Достоевського було саме мистецтво вловлювати основні духовні аспекти творів Ісака Сирійського, що були актуальними для всіх, хто досвідчив біль і терпіння у власному житті [7, 45].

Достоевський відчував глибоку гармонію з Преподобним Ісаком, думки та погляди якого часто приховані і ще частіше – очевидні на сторінках його романів. Щоб мати більш конкретне уявлення, наведемо кілька яскравих прикладів тем, які Достоевський запозичує від Ісака Сирійського та викладає на письмі в своєму романі “Брати Карамазови”, написаному 1880 року.

Наприклад, говорячи про всесильність Божої любові, Достоевський пише: “Людина не може вчинити такого великого гріха, щоб вичерпати безмежну Божу любов. Хіба міг би існувати такий гріх, що перевершує Божественну любов?” [5, 73] Цей уривок Достоевського відповідає “Слову 50” *Першої колекції* творів Ісака Сирійського. Щоб окреслити пекло Достоевський каже: “Батьки і вчителі, я питаю себе: що таке пекло? І маю таку відповідь: це страждання від нездатності любити” [5, 447]. Цей текст відповідає “Слову 27” *Першої колекції* творів Ісака Сирійського.

Будучи завзятим читачем духовних творів Ісака Сирійського та паломником до монашого осередку в Оптінській пустині, Достоевський зодягає ідеї, запозичені від Преподобного Ісака, літературною словесною шатою. Саме він був здатний це зробити, адже досвід власного життя, спонукав його екзистенційно дорослішати. Для прикладу, смертний вирок призупинений за кілька хвилин до виконання, чотири роки тюрми в Сибіру та часті напади епілепсії, все це, як говорить сам Достоевський: “...було необхідним, щоб я навчився найважливішого, без чого неможливо жити ... і щоб я навчив цього інших, щоб інші (навіть якщо не всі, і навіть якщо дуже мало) стали хоч трішки кращими” [Див.: 2, 83].

У контексті пережитого та досвідченого, цікавими є роздуми Достоевського на тему щастя: “Не має щастя в ситуації зручності. Воно досягається саме через страждання. Це є закон нашої планети, але ця свідомість набувається в життєвому процесі і тоді щастя – є такою великою радістю, за яку можна заплатити роками страждань” [5, 154]. Про цей самий “життєвий процес” і “страждання” говорить і Преподобний Ісак у своїх “Подвижницьких Словах”: “Не відкидай страждань, бо через них приходять знання. Не бійся спокус, бо через них знайдеш цінні блага” [1, 28].

Будучи в симфонії з духовними науками Преподобного Ісака, Достоевський відчуває і усвідомлює той факт, що травма, завдана смертю близької людини, уможлиблює досвід духовного зростання, і ми бачимо це втіленим у персонажах його творів. Приклад Альоші, який збирає своїх юних друзів після смерті маленького Ільюші в “Братах Карамазових” є результатом впливу думок Преподобного Ісака на письменника Достоевського.

Інший персонаж цього ж роману, старець Зосима, в контексті бесіди про людське творіння, яке має фальшиву ідею про себе, чітко вербалізує те, про що Ісак говорив в одному зі своїх “Слів”, коли з’ясовував тему пізнання самих себе, що зв’язане з глибоким смиренням: “Хто знає себе самого, тому дароване пізнання кожної речі <...> Так як в тобі є поміщено все, то в пізнанні самого себе є скрите пізнання всього <...> Коли смирення запанує в твоєму житті, твоя душа упокориться тобі і з нею підкориться все, бо в твоєму серці народиться світ Божий. Але поки будеш назовні, то не лише пристрасті, а навіть зовнішні обставини, завдаватимуть тобі болю <...> Справжнє смирення є джерелом правдивого знання” [1, 372]. Допомагає краще зрозуміти цей уривок інша думка Преподобного Ісака, де він говорить про сходження розуму в серце [1, 10]. Головна думка, яку Ісак Сирійський намагається передати своїм послідовникам, – необхідність звільнення від усіх обмежень: зокрема від самоствердження в гордості, яка приводить до брехні собі та іншим. Не треба боятися заглянути в себе без маски теоретичних знань, якими часто прагнемо самостверджуватися. Преподобний закликає: “Ходи перед Богом в простоті і в незнанні” [1, 114]. У світлі цієї думки Ісака Сирійського, стосовно теоретичних знань, бачимо, що Достоевський також подібно характеризує одного з персонажів свого роману, Івана

Карамазова, називаючи його “вченим братом”, який боїться щиро заглянути в себе самого.

Інша тема, що стосується осудження, є також спільною як для Преподобного Ісака, так і для Достоевського і його персонажа, старця Зосими. Для прикладу, старець Зосима досить радикально вияснює тему осуду, кажучи: “Перш за все пам’ятай, що ти не можеш бути нікому суддею. Так як на землі не може бути судді злочину, якщо той же суддя, спершу, не зрозумів, що він також є винуватий... Як би це абсурдно не виглядало, але це є правда. Бо якби я був праведним, то може тоді цей злочинець, який стоїть навпроти, не був би таким?” [5, 445]. Ці слова, натхнені як Біблійними текстами, так і духовними науками Преподобного Ісака, набирають в романі Достоевського особливої конкретики, зокрема у відношенні до Івана Карамазова, так званого раціоналіста, який вважає себе суддею собі подібних і навіть самого Бога і водночас, не знаючи своєї внутрішньої глибини, несвідомо розкидає навколо себе насіння зла. Цю тему осудження Ісак Сирійський часто висвітлював у контексті пошанування людської гідності, кажучи: “Не прагни знати хто гідний, а хто ні. Зі свого боку, вважай гідними всіх людей, бо роблячи так, стимулюватимеш їх рости в бік правди” [1, 287].

Інший персонаж роману “Брати Карамазови”, так званий Маркел, вербалізує незвичні правди, які стосуються радості та любові, кажучи: “...плачу з радості а не від болю. Навіть якщо не можу пояснити, то все одно хочу відчувати провину перед ними (птахами що співають біля його вікна), бо не вмію навіть їх любити ... хіба вже зараз я не є в раю?” [5, 401]. У своїх духовних творах Ісак Сирійський виражає цей самий спосіб сприйняття речей, присвячуючи цій темі свої найбільш яскраві “Слова”: “Милосердне серце це серце, що згорає від любові до всього творіння: до людей, до птахів, до тварин і навіть до демонів і до всього що існує, так що при згадці чи баченні їх, очі наповнюються слізьми від сили любові... молися навіть за ворогів правди і за тих, що творять зло, навіть за рептилій, силою співчуття, яка є безмежною в твоєму серці” [1, 205].

Ще одна тема яскраво присутня в Достоевського, це – тема дару сліз, яка супроводжує досвід Альоші і Міті, а також Маркела та Зосими. Віднаходимо цю ж тему в творах Преподобного Ісака, який з легкістю з’ясовує значення дару сліз радості: “Несподівано тобі буде даровано фонтан сліз. Вони потечуть з твоїх очей, як води річок, без примусу ...

Коли побачиш ті знаки твоєї душі, не бійся, бо ти вже перейшов на інший бік моря” [1, 217].

Достоевський не лише запозичує ідеї із духовних творів Преподобного Ісака. У своєму романі “Брати Карамазови” він прямо говорить про книгу Ісака, а саме, коли йде мова про домоправителя Григорія у будинку Карамазова. Григорій “невідомо звідки отримав збірку духовних повчань нашого богобоязного отця Ісака Сирійського, якого він наполегливо читав роками, не розуміючи майже нічого з прочитаного, але можливо саме за це, цінував його і любив ще більше” [5, 135]. Ще один яскравий момент у “Братах Карамазових”, де згадується книга Ісака Сирійського, стосується епізоду, коли слуга Смердяков, отримавши гроші за вбивство, не випадково ховає їх у велику жовту книгу під назвою “Слова святого отця нашого Ісака Сирійського” [5, 856]. Тим самим Достоевський привертає увагу читача до особи Преподобного Ісака, демонструючи свою духовну спорідненість з ним.

Інший роман Достоевського “Злочин і кара” (1866) також відображає яскраву присутність духовних *месседжів* Преподобного Ісака. Один з персонажів роману, Мармеладов, який має в собі відчуття провини та негідності, в одному з монологів виявляє свою надію, повну сили та довіри до Бога [6, 26]. Загальновідомо, що дуже часто на сторінках духовних творів Преподобного Ісака описується насамперед ідеал чернечого життя та молитви. Однак цю саму ідею, почуття провини та надії на Бога, озвучену Мармеладовим, Преподобний Ісак також яскраво висвітлює у своїх духовних повчаннях: “Блажен чоловік, який знає свої немочі. Від конфронтації з власною слабкістю, він також знає, якою великою є поміч, що приходить від Бога <...> Поки серце не упокориться доти не перестане бродити туди сюди. Покора збирає серце. І як тільки людина упокорилася, її відразу огортає Милосердя” [1, 333].

Характеризуючи стан душі Раскольнікова, Достоевський у своєму романі говорить про нього як про внутрішнє пекло, яке досвідчує людина через брак любові. Преподобний Ісак описує своє бачення такими словами: “Скажу так, що всі ті, що знаходяться в Геєнні – діткнуті «палицею» любові. Болючими та гіркими є удари, що походять від любові, тобто від того, що вони усвідомлюють, що їм в житті бракувало любові – все це гірше за муки, що спровоковані страхом. Страждання, які у серце через гріх супроти любові, є сильнішими за всі інші” [1, 76].

Висновки. Підсумовуючи цей короткий аналіз впливів Преподобного Ісака на творчість Федора Достоєвського, можемо сказати, що для останнього зустріч з сирійським Отцем VII ст. була важливою подією, яка допомогла йому в особистому житті перейти досвід небезпеки страти, років в'язниці та "маленьких смертей", які наступали щоразу в приступах епілепсії. Саме в духовній творчості Ісака Сирійського Достоєвський віднаходить яскравість думки та пульсуючу любов до своїх сучасників. Усе це в поєднанні з творчим талантом письменника породило духовну глибину та багатство, яку зауважили не лише пересічні читачі та літературні критики, але й відомі теологи радикального богословського повороту, що читали Достоєвського, такі як Д. Бонхеффер, К. Барт, Е. Турнейзен. І цей факт свідчить, що Достоєвський зі своєю творчістю повертається в духовний контекст, який свого часу кардинально визначав написання його останніх романів.

Вартує зазначити також важливість того факту, що і Достоєвський через свою творчість письменника став нагодою для розповсюдження та медитації духовних наук Преподобного Ісака як у слов'янському середовищі, так і на Заході.

Література

1. Авва Исаак Сирианин. Творения иже во святых отца нашего Аввы Исаака Сириянина, подвижника и отшельника, бывшего епископом христоролюбиваго града Ниневи. Слова подвижческия. – М. : Сергиев Посад, 1911. – 401 с.
2. Фудель С. Наследство Достоевского / С. Фудель [Общая ред. Л.И. Сараскиной] – М. : Русский путь, 1998. – 288 с.
3. Chialà S. Dall'asceti eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isacco il Ninive e la sua fortuna / S. Chialà. – Firenze : Leo S.Olschki, 2002. – 406 p.
4. Deseille P. L' "eschaton" nella teologia russa / P. Deseille // A. Mainardi. La Grande Vigilia, atti del V Convegno ecumenico internazionale di spiritualità russa "La Grande Vigilia. Santità e spiritualità in Russia tra Ignatij Brjančaninov e Ioann di Kronstadt" 17 – 20 settembre 1997. – Bose, 1998. – 184 p.
5. Dostoevskij F. I fratelli Karamazov / F. Dostoevskij. – Milano : Garzanti, 1992. – 73 p.
6. Dostoevskij F. Delitto e castigo / F. Dostoevskij. – Milano : Garzanti, 1969. – 26 p.
7. Salvestroni S. Motivi biblici nel romanzo I Fratelli Karamazov di Fedor Dostoevskij / S. Salvestroni // AION SLAVISTICA. Nr. 4 (1996). – Napoli : Copyright by Istituto Universitario Orientale, 1999. – 177 p.

Федько Роман. Влияние духовного наследия Преподобного Исаака Сирина на литературу и мировоззрение Фёдора Достоевского. В статье проведен анализ влияния духовного наследия Исаака Сирина на творчество и мировоззрение Фёдора Достоевского и продемонстрировано это влияние цитатами из его романов с параллельными цитатами мыслей Преподобного Исаака. Показана роль и значение знания Святоотеческого наследия для понимания проблем которые затронуты писателем. Главный акцент сделано на романах Ф. Достоевского и на духовных трудах Преподобного Исаака Сирина.

Ключевые слова: духовное наследие, Святые Отцы Церкви, Преподобный Исаак Сирин, Фёдор Достоевский.

Fedko Roman. The influence of spiritual heritage of St. Isaac the Syrian on the literature and worldview of Fyodor Dostoevsky. The article analyzes the influence of the spiritual heritage of Isaac the Syrian on the creativity and outlook of Fyodor Dostoevsky and demonstrates its effect with quotations from his novels accompanied by parallel citations from the thoughts of St. Isaac. The author considers the role and importance of the knowledge of the patristic heritage for understanding of the problems which Dostoevsky concerned. The main emphasis therefore is placed on the novels of Dostoevsky and the spiritual writings of St. Isaac the Syrian.

Keywords: spiritual heritage, the Fathers of the Church, St. Isaac the Syrian, Fyodor Dostoevsky.